

raad" en een "veiligheidscollege" bevoegd voor de lokale politie, brandweer, preventiediensten en in voorkomend geval gemeenschapswachten. Dit zou leiden tot meer samenhang en kostenbesparend werken. Waarom hier ook niet meteen denken aan de integratie van verwijs- en aanlooppantennes naar de welzijnszorg, de hulpverlening, de mediatie en het stedelijk bestuur? In dit kader is de gedachte van bovenlokale "veiligheidshuizen", zoals deze in Nederland ontstaan, waar mensen uit verschillende diensten onder één dak worden ondergebracht, een stimulerende gedachte. Misschien moeten we de gedachte durven loslaten dat al deze diensten dienen te werken op één en dezelfde schaal, en moet het samenbrengen van een grote diversiteit aan actoren toelaten om de integrale veiligheidsgedachte meer indringend, en functioneel invulling te geven¹⁰.

Willy Bruggeman

RUBRIEK MAATSCHAPPELIJKE DIENSTVERLENING

HULPVERLENING AAN SEKSUELE DELINQUENTEN: TUSSEN EMANCIPATIE EN BEHEERSING

Inleiding

Seksuele delicten, variërend van 'lichte' feiten als voyeurisme tot ernstige feiten als verkrachting, maakten in 2008 ongeveer 1,1% uit van de vastgestelde misdrijven 2008 (Federale Politie, 2009). Toch leeft bij de bevolking en bij justitie een grote bezorgdheid over seksuele delinquenten (Hudson, 2005). Deze bezorgdheid wordt mede gevoed door de media via hun breed uitgesmeerde reportages over de ergste misdrijven. Dit vertaalde zich de laatste decennia in een grotere druk op justitie om de bevolking te beschermen door enerzijds de regelgeving te versterken (Tubex, 2002) en anderzijds specifieke hulpverleningsprogramma's voor seksuele delinquenten op te stellen (Hudson, 2005).

Wij onderzochten de finaliteit van deze hulpverlening. Wordt beheersing het hoofddoel van de hulpverlening aan seksuele delinquenten of krijgt ook emancipatie een kans?¹

Hulpverlening aan seksueel delinquenten

De hulpverlening aan seksuele delinquenten wordt georganiseerd binnen gespecialiseerde centra voor algemeen welzijnswerk (CAW). Deze hebben als opdracht "*de persoonlijke, relationele en maatschappelijke ontwikkeling van daders van seksueel misbruik begeleiden en hun reïntegratie in de maatschappij bevorderen teneinde herhaling van seksueel misbruik te voorkomen*" (Welzijn & Justitie, s.d.). Daarnaast heeft elk CAW ook een algemeen preventieve opdracht. Verwacht wordt dat er acties opgezet worden met een preventief of probleemsigalerend karakter met betrekking tot maatschappelijke factoren die als welzijnsbedreigend worden ervaren, als acties die welzijnsbevorderend zijn (Serrien, 2000). Afhankelijk van de invulling die de CAW's hieraan geven houdt deze preventieve opdracht de potentie in om maatschappelijke veranderingen te stimuleren (Vettenburg, 2009). In de hulpverlening aan seksuele delinquenten kan bijgevolg een pedagogisch en een politiek aspect worden onderscheiden (zie verder).

Emancipatie en beheersing

Sociaal werkpraktijken, zoals hulpverlening aan seksuele delinquenten, zijn complexe praktijken die inzake finaliteit niet altijd eenduidig te positioneren zijn onder emancipatie dan wel onder beheersing. Er zijn twee vormen van emancipatie en beheersing te onderscheiden: de politieke en de pedagogische emancipatie en beheersing.

Politieke emancipatie betreft een collectieve actie (Jordan, 2004), waarbij de heersende waarden en normen, op een proactieve wijze bevraagd worden (van den Hoven, 2002). Pedagogische emancipatie houdt in dat er bij personen gestreefd wordt naar een zo groot mogelijke zelfstandigheid. Men moet mensen diverse keu-

10 BRUGGEMAN, W. en PONSAERS, P., Evaluatie 10 jaar politiehervorming, Panopticon, 2009, nr. 4, 1-20

1 Het onderzoek werd verricht in het kader van een meesterproef master sociaal werk (UGent) van Kristien Verbeken (2009) o.l.v. Prof. N. Vettenburg.

zemoogelijkheden aanreiken, zodat ze zichzelf ten volle kunnen ontplooiën (Jordan, 2004). Walgrave definieert emancipatie als een proces naar een zo groot mogelijke zelfstandigheid in het beslissen over de aard van zijn engagement in de samenleving. Daarin zitten twee normen: samen-leven met anderen (niet noodzakelijk de bestaande maatschappij-orde) en de vrijheid om te kiezen hoe je je daarvoor engageert (Walgrave, 1980). Emancipatie kent dus een voortdurende spanning tussen zelfstandigheid en afhankelijkheid, tussen aanpassen en niet-aanpassen (Vettenburg, 2009).

Beheersing wordt vaak gezien als de tegenpool van emancipatie (Jordan, 2004). Vanuit voorgaande invulling van emancipatie krijgt politieke beheersing de betekenis van de handhaving van de maatschappelijke orde (van den Hoven, 2002); pedagogische beheersing houdt de beperking van de mogelijkheden tot zelfontplooiing in.

Sommige auteurs zien sociale controle of beheersing als de essentie van het welzijnswerk (o.a. Gordon, 1994; Burford & Adams, 2004); anderen benadrukken de emancipatorische doelstelling (Simon, 1994); nog anderen (Michielse, 1977) zien zowel het controlerend als het emancipatorisch aspect. Michielse spreekt in deze context over het 'dubbelkarakter' van het welzijnswerk. Ook in de actuele discussies over welzijnswerk wordt gesproken over de spanning tussen gerichtheid op controle of gerichtheid op emancipatie (Beresford & Croft, 2004; Piessens, 2008). Sociaal werkpraktijken vinden hun oorsprong veelal in een beheersingslogica, terwijl ze daarnaast ook emancipatorische effecten ressorteren (Bouverne-De Bie, 2004).

Onderzoeksbevindingen

Om een antwoord te krijgen op de vraag of hulpverlening aan seksuele delinquenten voornamelijk emancipatie dan wel beheersing beoogt, werden diepte-interviews afgenomen bij negen hulpverleners binnen de gespecialiseerde CAW's. De resultaten van dit onderzoek worden hieronder kort toegelicht en gestructureerd rond de politieke en pedagogische invalshoek. Voor de

methodologie en de volledige resultaten verwijzen we naar Verbeke (2009).

Politieke invalshoek

Wat de visie van de hulpverleners op seksueel misbruik betreft, blijkt dat de meeste hulpverleners de verantwoordelijkheid van het individu, en niet die van de samenleving, benadrukken. We moeten met de maatschappij leren omgaan, de maatschappij zelf moet niet veranderd worden.

“Je kan de maatschappelijke factoren niet veranderen, maar je kan ze er wel mee leren omgaan. Frustratietolerantie verhogen.”

Ook het beleid ten aanzien van seksueel delinquenten, meer bepaald het samenwerkingsakkoord, wordt weinig bevraagd. De hulpverleners gaan zowel met de doelstellingen als met de justitiële 'stok achter de deur' akkoord.

Verder wordt het bestaan van de regelgeving zelf niet in vraag gesteld.

“Positief is dat er een signaal gegeven wordt. Het moet duidelijk zijn dat hetgeen ze gedaan hebben niet door de beugel kan.”

Wel worden enkele belangrijke knelpunten opgemerkt, zoals de nood aan een gedifferentieerde kijk op seksueel delinquenten.

“Ik heb soms het idee dat daar wordt gekeken van ‘een seksueel delinquent is een seksueel delinquent’ en ik vind dat helemaal niet. Iemand die kinderporno heeft bekeken is iets anders dan een pedofiel, is iets anders dan een exhibitionist enzovoort.”

Met betrekking tot het politieke luik kunnen we stellen dat de hulpverlening aan seksuele delinquenten voornamelijk beheersmatig ingevuld wordt. Hoewel er een aantal kritieken geformuleerd worden, zijn de hulpverleners het eens met de manier waarop men vandaag de dag met seksueel delinquenten omgaat.

Pedagogische invalshoek

Hier hebben we aandacht voor de emancipatie van de individuele cliënt, waarbij de re-integra-

tie in de maatschappij niet enkel wordt beoogd door de cliënt handelingsvaardigheden aan te leren maar ook ruimte wordt gecreëerd om zelf keuzes te kunnen maken.

Uit de gesprekken blijkt dat we niet eenduidig kunnen stellen dat de hulpverlening emanciperend dan wel beheersmatig ingezet wordt. De manier waarop hulpverleners seksueel misbruik definiëren en de oplossingen die ze voor ogen houden, wijzen, zoals reeds vermeld, op een meer beheersmatige invulling. Wat de doelstellingen betreft, zien we dat alle hulpverleners terugvalpreventie en de ruimere welzijnsbevordering als de belangrijke doelstellingen aanduiden. Over de manier waarop beide doelstellingen zich tot elkaar verhouden, bestaat wel discussie. Sommige hulpverleners plaatsen terugvalpreventie bovenaan, andere zetten ze op gelijke hoogte,... We zien echter wel dat de doelstelling welzijnsbevordering bij geen enkele hulpverlener alleen bovenaan staat.

“Terugvalpreventie staat wel hoger en dat vind ik terecht. Mensen die seksueel grensoverschrijdend gedrag stellen, daar moet in de eerste plaats vermeden worden dat er nieuw gedrag komt. Dat vind ik wel de juiste volgorde”.

“Er zitten twee dingen in: ten eerste hervalkoming en ten tweede welzijnsbevordering. Dat zijn de twee pijlers die men tracht na te streven. Het is een continuüm, het is afhankelijk van wie je voor u hebt of je meer naar herval of meer naar welzijn gaat werken. Afhankelijk van de cliënt ga je bij de ene een veilige context creëren en bij de andere welzijnsgericht werken”.

Binnen de hulpverlening aan seksuele delinquenten primeert de beheersingsdoelstelling duidelijk op de emancipatiedoelstelling. Er is een strikt kader waarbinnen gewerkt wordt en de bestaande maatschappelijke waarden en normen worden niet kritisch bevraagd. Het doel is terugval vermijden. Dit doel tracht men echter zo emancipatorisch mogelijk te bereiken. Hier toe beschikken de hulpverleners over een discre-

tionaire ruimte². Deze ruimte geeft hen de kans om binnen een beheersende context toch emanciperend te werken, bijvoorbeeld door cliënten andere keuzemogelijkheden aan te reiken. Dit is ook wat de meeste hulpverleners trachten te doen:

“Doordat we rond een aantal punten werken en die sterktes benutten, creëren we ook de mogelijkheid om meer keuzes te hebben. Als een persoon sterker staat, vermeederen ook de keuzes die hij heeft. (...) Maar het gaat ook over een inzicht in de feiten, dat inzicht kan je meer keuzes geven omdat je meer inzicht hebt in hoe het te vermijden. Vroeger leek het absoluut, terwijl nu kunnen ze het meer afwegen.”

Discussie en conclusie

Wat de politieke invulling betreft, is de belangrijke conclusie dat beheersing overweegt. Seksueel misbruik wordt in onze samenleving zodanig afgekeurd dat het eerder voor de hand ligt om beheersend optreden. Dit heeft echter cruciale gevolgen voor de re-integratie van de cliënt in de samenleving. Het feit dat dit gedrag zo negatief benaderd wordt, maakt dat de maatschappij seksueel delinquenten – ook plegers van ‘lichtere’ feiten – de rug toekeert. Dit zien we in het wetsvoorstel betreffende de bekendmaking van, het woonverbod voor en de uitsluiting tot eerherstel van veroordeelde pedofielen en de recente discussies rond websites met namen en adressen van zedendelinquenten. Er is minder ruimte voor seksueel delinquenten dan voor andere types van delinquenten. Bv. een apart samenwerkingsakkoord, lange begeleiding na vrijkomen, geen lijst met namen en adressen van moordenaars terwijl wel voor een lijst met zedendelinquenten gepleit wordt, enz.

Ook binnen de pedagogische invalshoek zien we dat het, gezien de sterk negatieve benadering van seksueel geweld, erg moeilijk is om emanciperend te werken. Anderzijds is het zo dat de hulpverlening, door aan terugval te werken, ook

² De discretionaire ruimte is “de handelingsruimte die de hulpverlener heeft binnen het door de wet of door het recht gegeven kader” (de Savornin Lohman & Raaff, 2001: 44).

een emanciperend effect kan hebben. Terugval voorkomen betekent immers dat daders niet meer met justitie in aanraking komen, hetgeen minder stigmatiserend werkt en meer kansen tot zelfontplooiing biedt. Er wordt dus emanciperend gewerkt, maar binnen bepaalde grenzen. Tot slot zien we dat de hulpverlening wegens de samenwerking met justitie een groter risico op beheersing met zich meedraagt, maar dat emancipatie net omwille van dit samenwerkingsakkoord een kans krijgt. Dankzij het samenwerkingsakkoord kan de hulpverlening immers ingang vinden in de justitiële context. Om binnen de hulpverlening aan seksuele delinquenten te streven naar een maximale politieke en pedagogische emancipatie kan het kader van 'wenselijke preventie' bruikbaar zijn. Dit kader vertrekt vanuit een aantal ethische en democratische uitgangspunten. Algemene preventie wordt als 'wenselijke' preventie omschreven wanneer zij de emancipatie van alle burgers maximaal toelaat (Vettenburg et al., 2007). Wenselijke preventie grijpt in op de wortels van het probleem, kiest voor preventie die de keuzemogelijkheden van mensen eerder vergroot dan beperkt, heeft aandacht voor het individu en de samenleving en wijst op het belang van participatie van de doelgroep in elke fase van het proces, van probleemdefiniëring tot uitvoering van de actie.

Kristien Verbeken*
Nicole Vettenburg**

Bibliografie

- BERESFORD, P. & CROFT, S. (2004) Service Users and Practitioners Reunited: The Key Component for Social Work Reform. *British Journal Of Social Work*, 34(1), 53-68.
- BOUVÉNE-DE BIE, M. (2004). *Sociale agogiek*. Gent: Academia Press
- BURFORD, G. & ADAMS, P. (2004) Restorative justice, responsive regulation and social work. *Journal of sociology and social welfare*, 31 (1), 7 – 26.
- DE SAVORNIN LOHMAN, J. & RAAFF, H. (2001) *In de frontlinie tussen hulp en recht*. Bussum: Uitgeverij Coutinho.
- Federale Politie (2009). *Criminaliteitsstatistieken nationaal*. Geraadpleegd op 12 december 2009 op http://www.polfedfedpol.be/crim/crim_statistieken/2006/reports/nl/ staten/nat/nl _staten_2006_nat .pdf
- GORDON, L. (1994) *Pitied but not entitled: Single mothers and the history of welfare*. New York: Free Press.
- HUDSON, K. (2005). *Offending identities: sex offenders' perspective of their treatment and management*. Devon: Willan Publishing
- JORDAN, B. (2004). Emancipatory social work? Opportunity or oxymoron. *British Journal of Social Work*, 34 (1), 5-19
- MICHELSE, H.C.M. (1977) *De burger als andragoog. Een geschiedenis van 125 jaar welzijnswerk*. Amsterdam/Meppel: Boom.
- PIESSENS, A. (2008) *De grammatica van het welzijnswerk*. Gent: Academia Press.
- SERRIEN, L. (2000). Het Algemeen Welzijnswerk. In Welzijnsgids – Welzijnzorg, *Het Algemeen Welzijnswerk*, afl. 36, 15-52
- SIMON, B. (1994) *The empowerment tradition in American social work: A history*. New York: Columbia University Press.
- TUBEX, H. (2002). De juridische en strafrechtelijke bemoeienis met plegers van seksueel geweld / misbruik: een overzicht van de Belgische en Nederlandse situatie. *Tijdschrift voor seksuologie*, 26 (1), 105-114
- VAN DEN HOVEN, R. (2002). *Opbouwwerk tussen emancipatie en beheersing. Een vergelijkende studie naar praktijken van opbouwwerk in Nederland en Portugal*. Rotterdam: s.n.
- VERBEKEN, K. (2009) Hulpverlening aan seksuele delinquenten: Hoe gaan hulpverleners om met de spanning emancipatie-beheersing? Meesterproef ingediend tot het behalen van de graad Master in het Sociaal Werk, Universiteit Gent, Faculteit Psychologie en Pedagogische Wetenschappen.
- VETTENBURG, N., MELIS, B., BURSENS, D. & GORIS, P. (2007). Wenselijke algemene preventie. In: Goris, P., BURSENS, D., MELIS, B. & VETTENBURG, N. (red.) (2007). *Wenselijke preventie stap voor stap*. Antwerpen: Garant. (35-59)

* Kristien VERBEKEN is afgestudeerd als master in sociaal werk, UGent

** Nicole VETTENBURG is docent Vakgroep Sociale Agogiek, UGent

VETTENBURG, N. (2009) Maatschappelijke dienstverlening aan justitiabelen. Reflectie over de spanning emancipatie-beheersing in het forensisch welzijnswerk. In: BRUGGEMAN, W., DE WREE, E., GOETHALS, J., PONSAERS, P., VAN CALSTER, P., VANDER BEKEN, T. & VERMEULEN, G. *Van pionier naar onmisbaar. Over 30 jaar Panopticon*. Antwerpen/Apeldoorn, Maklu. (392-414).

WALGRAVE, L. (1980). *De bescherming voorbij. Ontwerp voor een emanciperende jeugdcriminologie*. Antwerpen: Kluwer

Welzijn & Justitie (s.d.). *Samenwerkingsakkoord over de begeleiding en behandeling van seksuele delinquenten*. Geraadpleegd op 10 januari 2010 op <http://wvg.vlaanderen.be/welzijnjustitie/seksdel/decreet.htm>

MAATSCHAPPELIJKE DIENSTVERLENING IN DETENTIE

Om haar vijfjarig bestaan te vieren, organiseerde de vzw De Rode Antraciet op 29 oktober 2009 een symposium met als titel 'De Gevangenis van de 21ste Eeuw'. De vzw De Rode Antraciet staat voor cultuur en vormingswerk met mensen die met justitie te maken krijgen. Het grootste deel van hun inzet gaat naar mensen die in de Vlaamse gevangenissen opgesloten zitten. Daarnaast formuleren zij een aanbod naar de medewerkers van deze gevangenissen. 150 jaar na Ducpetiaux' visie op straffen met zijn architecturale vertaling zijn de visies op straffen en detentie gewijzigd. Naar aanleiding van het toen nog komende (en mogelijk nu aanwezige) groot 'Masterplan' gericht op een gevangenisinfrastructuur in humane omstandigheden, wierp dit symposium een blik naar de toekomst. Zoals de ondertitel van dit symposium helder opwierp: 'Nieuwe tijden vergen nieuwe gevangenissen'. De centrale vraagstelling richtte zich op de wijze waarop gevangenissen van de toekomst zich naar infrastructuur moesten verhouden met de in de basiswet 'gevangeniswetten en rechtspositie van gedetineerden'¹ opgenomen doelen bij de vrijheidsberoving als re-integratie, rehabilitatie, herstel en beperking van detentieschade. In deze korte bijdrage bespreken we enkele reflecties van het symposium. Daar-

naast formuleren we vanuit het concept van maatschappelijke dienstverlening enkele bedenkingen en vragen bij deze reflecties.

Rechtsburgerschap en infrastructuur

Op dit symposium was duidelijk een rode draad terug te vinden bij sprekers als prof. dr. Sonja Snacken (VUB), dhr. Luc Stas (kabinet Minister van Justitie), dhr. Serge Roman (gevangenisdirecteur), dhr. Leo Van Garsse (Ugent) en mevr. Gerda van der Plas (adjunct-kabinetschef Leefmilieu, Natuur en Cultuur). Gevangenisinfrastructuur heeft een grote invloed op de (on)mogelijkheden om een penitentiare visie in de dagdagelijkse praktijk te realiseren. De infrastructurale vertaling van de basiswet veronderstelt de verdere uitbouw en terbeschikkingstelling van een geïntegreerd geheel van voorzieningen vanuit de gemeenschappen en gewesten. Naar infrastructuur, zo werd benadrukt op het symposium, staat het Belgische gevangeniswezen voor belangrijke ontwikkelingen die van rechtstreeks belang zijn voor de verdere implementatie van het strategische plan hulp- en dienstverlening aan gedetineerden².

Binnen de huidige detentiecontext staat het waarborgen van het recht op maatschappelijke dienstverlening voor gedetineerden onder infrastructurale druk. De door de sprekers aangehaalde moeilijkheden, tekorten en mogelijkheden op het vlak van infrastructuur en architectuur vinden we ook terug in een amalgaam aan documenten, onderzoeksrapporten en literatuur. Zo onderstrepen externe evaluaties van de hulp- en dienstverlening aan gedetineerden³ twee pijnpunten. Ten eerste bemoeilijkt de verouderde infrastructuur het waarborgen en het effectief laten uitvoeren van de fundamentele (grond)rechten van de gedetineerde. Ten tweede is de huidige gevangenisinfrastructuur niet geschikt om de hulp- en dienstverlening aan gedetineerden kwalitatief en effi-

² Hierna strategisch plan.

³ H. TOURNEL en S. SNACKEN, *Vorming, opleiding en arbeidstoeleiding in zeven Vlaamse gevangenissen*, Brussel, Vrije Universiteit Brussel en Koning Boudewijnsstichting, 2008, 158p; A. HELLEMANS, I. AERTSEN en J. GOETHALS, *Externe evaluatie strategisch plan hulp- en dienstverlening aan gedetineerden*, Leuven, 2008, 187p.

¹ Hierna basiswet.